

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри
мовознавства
Вінницького національного
технічного університету

викладач кафедри мовознавства
Вінницького національного
технічного університету

НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ УСНОГО МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ

Уміння розуміти усне мовлення та висловлювати власні думки є необхідним для багатьох людей, особливо під час вивчення іноземної мови. Це вміння необхідне студентам-іноземцям, адже основною формою говоріння в умовах навчання спеціальним предметам є монологічне мовлення, оскільки практично весь навчальний матеріал за фахом втілюється в цій формі мови. Одним із критеріїв рівня володіння іноземними студентами професійним мовленням є активність і самостійність побудови монологічного висловлювання продуктивного характеру.

Методика викладання української мови як іноземної – порівняно молода наука, тому кількість теоретичних досліджень та конкретних рекомендацій щодо монологічного мовлення української мови як іноземної обмежена. Хоча методика навчання іноземної мови та російської мови як іноземної має низку досліджень, в яких прямо чи опосередковано цю проблему висвітлили в своїх роботах такі дослідники, як А. Арутюнов, І. Зарубіна, Д. Ізаренков, О. Леонтьєв, В. Скалкін, Л. Дворецька, І. Зимня, Г. Рогова, Т. Сахарова, О. Стеценко, Є. Пассов, Н. Токуєва.

Погоджуємося з Н. Токуєвою, що «починаючи з підготовчого відділення, де іноземні громадяни проходять мовну підготовку, велику увагу необхідно приділяти навчанню монологічного мовлення з відтворення прослуханих текстів і самостійно підготовленим монологічним висловлюванням на задану тему у вигляді доповідей чи презентацій та самостійного спонтанного мовлення» [10, с. 248]. Адже одним з основних і важко досяжних практичних завдань мовної підготовки іноземних студентів є навчання усному спонтанному мовленню.

У «Стандарті з української мови як іноземної» (укладачі Н. Николаєва, Н. Бондарева, А. Дем'янюк, М. Шевченко, В. Овдіюк, М. Якубовська) щодо організації навчання іноземців української мови у вітчизняних ВНЗ на підготовчому відділенні для іноземних громадян зазначено, що наприкінці навчання на підготовчому відділенні:

- студент-іноземець має самостійно продукувати зв'язне висловлювання відповідно до запропонованої теми і комунікативно поставленої мети;
- студент-іноземець має будувати монологічне висловлювання репродукованого характеру на основі прочитаного тексту.

- інокомунікант має уміти розуміти на слух інформацію, що міститься в монологічному висловлюванні: тему, головну та додаткову інформацію кожної змістової частини повідомлення з достатньою повнотою і точністю [2].

Тому метою статті є проаналізувати раціональні підходи, що сприяють розвитку умінь спонтанного монологічного мовлення студентів-іноземців на підготовчому відділенні. Поставлена мета зумовила необхідність розв'язання наступних завдань: представити підходи щодо навчання монологічному мовленню з української мови як іноземної, які висвітлені в методичній літературі; охарактеризувати етапи навчання монологічного мовлення; розглянути ефективну систему вправ для навчання монологічного мовлення на підготовчому відділенні для іноземних громадян.

Монологічне мовлення має певні комунікативні, психологічні й мовні особливості, які викладач має враховувати в процесі навчання цього виду мовленнєвої діяльності. Для монологічного мовлення особливо важливо бути логічним та послідовним. Саме тому, працюючи в поданому напрямі, треба враховувати розробки психолінгвістики про побудову зв'язного висловлювання. І. Рахманов виділяє властиві такі риси монологічного мовлення: односпрямованість, зв'язність, тематичність, контекстуальність, порівняно безперервний спосіб мовлення, послідовність і логічність [8, с. 31].

У нашому дослідженні ми хочемо звернути увагу на чітке розмежування діалогічного та монологічного мовлення. Л. Крючкова виділяє основні ознаки монологічного мовлення:

1. Це форма мовлення, яка утворюється внаслідок активної мовленнєвої діяльності тієї особи, яка говорить, і розрахована на сприйняття цього мовлення тією людиною, яка слухає.
2. Виникає в результаті постановки певної проблеми й необхідності донести її до слухача.
3. Розвивається відповідно до поставленої теми, називає її та розкриває її зміст.
4. Більш організоване та завершене в структурно-смісловому відношенні, ніж діалогічне мовлення [4, с. 279].

Монолог, як і діалог, передбачає наявність, перш за все, слухача, який своєю реакцією, мімікою, жестикуляцією може призупинити монологічне мовлення, і надалі усне спілкування відбуватиметься в формі діалогу. Надзвичайно важливим є той факт, що в умовах реального усного спілкування доволі часто ми є учасниками діалогу з елементами монологічного мовлення і, навпаки, монологу з елементами діалогічного мовлення. Якщо говорити про іноземних студентів, то саме 2 варіант є більш прийнятним для них. Динаміку розвитку обох видів мовлення

визначає розширення тематики, використання дедалі більш складних структур, збільшення загального об'єму висловлювання. У практиці навчання мови ефективним є шлях «від діалогу до монологу», тобто розпочинати роботу над формуванням інтонаційних умінь треба з діалогічного мовлення, переходячи поступово до вдосконалення монологічних зв'язних висловлювань.

Лінгвісти В. Морозов, Л. Крючкова, С. Розанова умовно поділяють монологічне мовлення на репродуктивне та продуктивне [6, с. 89]. Отож, монологічне мовлення може бути репродуктивним (розгорнуті відповіді на питання до прослуханого чи прочитаного тексту, перекази, узагальнення) чи продуктивним (самостійне мовлення). Особливі репродуктивні уміння необхідні іноземному студенту для того, щоб передати пряму мову непрямою. Наприклад, для цього можуть слугувати вправи на перетворення прямої мови на непряму.

Залежно від комунікативної функції й характеру логічних та синтаксичних зв'язків між реченнями Н. Токуєва визначає такі основні види монологічного мовлення (в тому числі й професійно спрямованого монологу): опис, розповідь, повідомлення, оцінка, роздум (міркування), доказ» [10, с. 250].

У методиці викладання іноземних мов під час навчання монологу прийнято починати з опису, але з елементами розповіді, на підготовчому відділенні методисти рекомендують переважно займатися навчанням опису, а на основному етапі вивчення іноземної мови – розповіді й міркування. Основне завдання викладача – розвинути, насамперед, вміння описувати предмет мовлення. Опис – це повідомлення про наявні ознаки предмета мовлення. З точки зору граматики – це найлегший тип, оволодіння яким вимагає ґрунтовної лексичної підготовки, адже опис деталей потребує великої кількості різноманітних слів. Саме тому перед описом іноземні студенти мають опанувати нову та активізувати вже знайому лексику. На підготовчому відділенні студентам-іноземцям пропонуємо описати зовнішність свого друга, навчальну аудиторію, навчальний корпус, університет, власну кімнату в гуртожитку, місто, в якому навчаються (Вінницю). Дуже важливо для викладача навчити студентів спланувати свій монолог-опис, починати так, щоб привернути до себе увагу, робити монолог жвавим, висловлюючи свою точку зору, закінчити монолог.

Розповідь – це повідомлення про зміну ознак об'єкта мовлення. Тепер уже треба звертати більше уваги на видо-часові форми дієслова, а також дотримуватися певного порядку опису дій. Ефективно формувати граматичні навички розповіді допоможе завдання на заміну в тексті теперішнього часу на минулий. На підготовчому відділенні студенти розповідають про свою родину, про своє життя в Україні, про вивчення української мови на підготовчому відділенні, про відвідування екскурсій у місті Вінниці.

Міркування – повідомлення про ознаки предмета мовлення та їхні зміни із зазначенням логічних взаємодієнь між своїми висловлюваннями власної думки й точок зору інших людей. Для цього необхідно володіти логікою мислення й засобами її вираження. Тому на підготовчому відділенні навчання монологу-міркування розпочинаємо з простих завдань: питання – відповідь. Наприклад, у такий спосіб можна навчити іноземних студентів використовувати пояснювальні слова *тому* й *тому що*. Кожен тип монологічного мовлення (опис, розповідь, міркування) в навчальному процесі може реалізуватися залежно від етапу навчання, ситуації спілкування, комунікативної потреби студентів.

Процес навчання монологу умовно можна розділити на три основних частини:

- нагромадження в пам'яті іноземних студентів значної кількості лексичного матеріалу;
- вироблення навичок та умінь в іноземних студентів оперувати вивченим матеріалом;

- розвиток умінь у використанні мовлення для реальних комунікативних цілей. Відповідно до цього Г. Васильєва виділяє три етапи формування монологічних умінь. В основу кожного з них покладена якість висловлювання студентів, причому ця якість обов'язково веде до збільшення обсягу зразків мовлення, що використовуються студентами [1, с. 74–75].

Завдання викладача на першому етапі полягає в тому, щоб навчити студентів об'єднувати зразки мовлення рівня фрази в одну понадфразову єдність. На цьому етапі важливою є самостійність висловлювання: викладач лише називає тему, визначає загальний напрям думки, а вибір змісту залишається вільним.

На другому етапі завдання викладача полягає в тому, щоб навчити студентів самостійно будувати висловлювання понадфразового рівня. Навчання монологічного мовлення на цьому етапі здійснюється за допомогою різних опор (зображальних, вербальних, комбінованих). Як зображальні опори можуть слугувати окремі малюнки, слайди, тематичні та сюжетні картини, фонограми тощо. Вони допомагають створити навчально-мовленнєву ситуацію. Проте потрібно пам'ятати, що поступово опори обов'язково усуваються.

На третьому етапі викладачеві треба приділити увагу навчанням студентів створювати монологічні висловлювання текстового рівня різних функціонально-сміслових типів мовлення в такому обсязі, який передбачено програмою для певного рівня.

Т. Капітонова і Л. Московкін пропонують два основних підходи до формування умінь монологічного мовлення. За першим – «синтетичним», – монологічні вміння розвиваються на основі прочитаного тексту (це різні етапи роботи з текстом). Другий – «аналітичний» – передбачає розвиток цих умінь без опори на текст, відштовхуючись лише від тематики та її проблематики, вивченої лексики і граматики, а також мовленнєвих структур. Перший підхід неможливо застосувати на початковому етапі навчання, коли студенти ще не вміють читати або коли навчальні тексти для читання не мають змістової основи для розвитку умінь монологічного мовлення. Крім того, застосування першого підходу передбачає, що в студентів вже є достатній інформаційний досвід із певної теми, рівень сформованості лексичних і граматичних навичок [3, с. 197–199]. На нашу думку, навчання зв'язного монологічного висловлювання певного типу має відбуватися за ступеневим принципом, а отже, раціональнішим є другий підхід.

Погоджуємося з С. Лебединським, що особливе значення під час навчання монологічного вислову має надаватися вправам, які спрямовані на формування невідготовленого мовлення студентів-іноземців. Це досягається поступовим зменшенням кількості опор (дається тема без інструкції, пропонуються картини без підписів тощо). Вміння в самостійному монологічному висловлюванні формуються й розвиваються вже на ранньому етапі навчання, як тільки накопичений мовний запас може використовуватися в монологічному висловлюванні за темою, запитань і відповідей по тексту, перекази. Нині перекази не рекомендуються багатьма методистами як основний засіб для розвитку умінь монологічного мовлення. Як альтернативу цьому успішно використовують ситуативне висловлювання за темою, складання монологу методом ланцюжка, бесіда, дискусія тощо. Типовим і, на жаль, поширеним недоліком є орієнтація викладання на запам'ятовування, заучування монологічних текстів шляхом неодноразового повторення і відтворення за зразком. Заучування гальмує усвідомлення студентами-іноземцями мови як засобу спілкування, привчає їх говорити тільки за темою за наявності змістовних і формальних опор.

Наукове дослідження було спрямоване на узагальнення методики формування монологічних умінь іноземних студентів підготовчого відділення в процесі навчання української мови як іноземної; визначено підходи щодо навчання монологічному мовленню з української мови як іноземної та розглянуто комунікативні, психологічні й мовні особливості, які викладач має враховувати в процесі навчання цього виду мовленнєвої діяльності. Перспективами подальших наукових розвідок є розроблення системи вправ, які сприяють ефективному навчанню монологічного мовлення на підготовчому відділенні.

Література:

1. Русский язык как иностранный. Методика обучения русскому языку: учеб. пособие для высш. учеб. заведений / Г.М. Васильева, С.А. Вишнякова, Л.А. Вольская и др.; под ред. И.П. Лысаковой. М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2004. 270 с.
2. Загальноосвітній стандарт з української мови як іноземної (рівні: А1, А2, В1, В2, С1) / укл. Ніколаєва Н.С., Бондарєва Н.О., Дем'янюк А.А., Шевченко М.В., Овдіюк В.В., Якубовська М.Ю. URL: <http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/1410876247/>.
3. Капитонова Т.И. Методика обучения русскому как иностранному на этапе предвузовской подготовки. СПб.: Злагоуст, 2006. 272 с.
4. Крючкова Л. С. Практическая методика обучения русскому языку как иностранному: учеб. пособие. М.: ФЛИНТА: Наука, 2017. С.279 – 291.
5. Лебединский С.И., Гербик Л.Ф. Методика преподавания русского языка как иностранного. Учебное пособие. Мн., 2011. 309 с.
6. Морозов В. Э. Методика урока русского языка как иностранного. М.: Издательство ИКАР, 2017. С. 88–98.
7. Пассов, Е.И. Основы коммуникативной теории и технологии иноязычного образования: методическое пособие для преподавателей русского языка как иностранного. М.: Русский язык. Курсы, 2010. 568 с.
8. Рахманов И.В. Обучение устной речи на иностранном языке: учебное пособие. М.: Высшая школа, 1980. 120 с.
9. Тарнопольський О.Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому навчальному закладі освіти: Навчальний посібник. Фірма «ІНКОС», 2006. 248с.
10. Токуєва Н.В. Навчальний контроль монологічного мовлення на початковому етапі вивчення української мови іноземними студентами у ВНЗ України. Вісник ЛДУ БЖД. 2017. № 15. С. 248–253.
11. Хрестоматія по методике преподавания русского языка как иностранного. М.: Русский Язык. Курсы, 2010. 552 с.

Анотація

I. ЗОЗУЛЯ, М. МОШНОРИЗ. НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ УСНОГО МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ

У статті досліджуються особливості навчання іноземних студентів усного монологічного мовлення. Основна увага зосереджена на характеристиках монологічного мовлення та підходах щодо навчання монологічного мовлення.

Ключові слова: методика навчання іноземних мов, українська мова як іноземна, говоріння, фраза, понадфразова єдність, монолог.

Аннотация

II. ЗОЗУЛЯ, М. МОШНОРИЗ. ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ УСТНОЙ МОНОЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ

В статье исследуются особенности обучения иностранных студентов устной монологической речи. Основное внимание сосредоточено на характеристиках монологической речи и подходах в обучении монологической речи.

Ключевые слова: методика обучения иностранным языкам, украинский язык как иностранный, говорение, фраза, сверхфразовое единство, монолог.

Summary

**I. ZOZULIA, M. MOSHNORIZ. TEACHING THE SPOKEN MONOLOGICAL SPEECH
OF FOREIGN STUDENTS**

The article deals with the peculiarities of teaching the spoken monological speech of foreign students. The main focus is concentrated on the characteristics of monologue and approaches to teaching monological speech.

Key words: methodology of teaching foreign languages, Ukrainian as a foreign language, speaking, phrase, over-phrase unity, monologue.